

ZLATKO POSAVAC

*NACRT POVIJESNOG PREGLEDA
HRVATSKE ESTETIKE 20. STOLJEĆA
DRUGA POLOVICA: OD 1945. DO 2000.*

Sažetak

Naslovljena historiografska studija polazi od konstatacije: umjetnost i filozofija umjetnosti, koja je radi izbjegavanja terminoloških nesporazuma ovdje zajedno s teorijom umjetnosti konzekventno nazivana estetikom, doživljavaju tijekom druge polovice 20. stoljeća u Europi odnosno u cijeloj zapadnoeuropskoj kulturnoj sferi duboku krizu, potrese i promjene. Na Hrvatsku kao graničnu srednjoeuropsku zemlju na području cijelog njenog etničkog teritorija odnosno nacionalnog corpora reflektirat će se sasvim logično čas više čas manje većina tih istih umjetničko-estetičkih fenomena zapadnoeuropske kulture uz jednu snažnu bitnu dodatnu diferentnu determinantu: poslije 1945 godine nakon propasti hrvatske nacionalne samostalne države Hrvatska i Hrvati su poslije rata ugurani ponovno u višenacionalnu državu nazvanu Jugoslavija, pa time »automatski«, iako tradicionalno tipično zapadnoeuropska nacija i kultura, podpadaše pod nasilnu presiju istočnoeuropske i komunističke politike, a time ujedno posebnih modaliteta kulture, inkluzive umjetnost i filozofiju, dakle i estetiku.

Izlaganje nastoji, koliko je to moguće u prvom takvom zahvatu, pratiti sve glavne mijene s njihovim karakterom kako su se zbivale nakon međašnje 1945 godine pa dalje sve do svršetka stoljeća, dijelom prema dominantnim smjernicama, dijelom zavisno spram dominantnih problema i različitih grana umjetnosti, dijelom prema karakteru pojedinih autora i

njihovih tekstova. Registrirani su svi za sudbinu teorije umjetnosti odnosno estetike u Hrvatskoj najvažniji autori, no navedeno je i niz manje značajnih pisaca i publicista sve do onih za estetiku zapravo posve minornih, iz jednostavnog razgloga što su i oni, nažalost, nerijetko vrlo jako (negativno!) utjecali na sudbinu estetike i filozofije umjetnosti u Hrvatskoj.

Nacrt pregleda koncipiran je više kao povijesna koneksija nego jednostavna puka kronologija pa u duhu epohalne hermeneutike nastoji, radi preglednosti, više-manje slijediti redosljed smjene decenijskih kompleksa. Sam način izlaganja proveden je po mogućnosti »objektivistički« tj. trudeći se ne pristupati svom predmetu jednostrano, odklanjajući bilo kakva namjerna ispuštanja ili prešućivanja problema, autora ili naslova u međusobnim konfliktnim situacijama ili zbog ideoloških razlika i razloga. Priziv na težnju »objektivističkom« načinu pristupa ni u kom slučaju ne znači da prikaz izbjegava kritičnost; čak što više mjestimice je prema potrebi prožet vrlo oštrim kritičkim zapažanjima.

Kroz cijelo razdoblje registrirana je nazočnost marxističke komponente koja ide od tvrdih uskogrudnih dogmatskih pozicija do fleksibilnijih verzija i u intenzitetu oscilativnih varijacija koje se isprepliću s različitim utjecajima (npr. strukturalizmom, teorijom komunikacija, inoviranom tradicijom kročeanizma itd). Od nemarxističke filozofije registriran je kao najjači utjecaj Martina Heideggera, pa je možda jedna od hrvatskih specifičnosti uz standardnu konfrontaciju također ispreplitanje Marxovog i heideggerijanskog mišljenja.

Međutim, kao opću karakteristiku povijesne sudbine filozofije umjetnosti i estetike, što je u izlaganju dokumentirano, nužno je navesti stanoviti

fatalni povijesni raskorak: dok se na jednoj strani, nažalost malobrojnijoj, nastojalo naporno zadržati visok pa i najviši mogući filozofijski rang u razmatranjima problema umjetnosti odnosno estetike, u sretnijim trenucima ravnopravno s europskom i svjetskom estetičkom misli, po nekim dometima čak i relevantnom za nju, dotle je s druge strane, nažalost, generalni »trend« na širokom području značio desetljećima neprekidan pad u teorijskom i filozofijskom rangu. To široko snižavanje respektiranja estetike i estetičke razine vodilo je do agresivnog omalovažavanja i marginalizacije svakog ozbiljnijeg estetičkog i filozofijskog napora što se zbivalo dijelom iz dogmatsko-ideoloških, a dijelom iz pukih ignorantskih razloga, u atmosferi sustavnog razaranja, iz desetljeća u desetljeće sve oskudnije, praznije i sve niže ne samo teorijske, nego i cjelokupne kulture uopće. Tako je u Hrvatskoj estetika kroz nekoliko desetljeća naprosto marginalizirana. Pri tome je važno naglasiti kako se to nije događalo na temelju filozofijskih ili teorijskih argumenata i u okviru eventualne filozofijske upitnosti je li odnosno kako je moderna estetika uopće moguća.

Unatoč konstatiranoj negativnoj prosudbi sudbine filozofije umjetnosti odnosno estetike valja izričito naglasiti da druga polovica 20. stoljeća za hrvatsku estetiku nije bila besplodna, nego možda više tragično i bolno poučna povijesna epoha. Unatoč generalno negativnog trenda marginaliziranja, to razdoblje bilježi također pozitivne rezultate. Osim *nekih pojedinačnih visokih dometa i epohalnih uvida* u estetičko-umjetničku zbilju vremena, važan je pozitivni novum utemeljenje dotada nepostojeće *historiografije hrvatske estetike* kao samostalne discipline; njeno utemeljenje i uspješno razvijanje (premda ne i dostatno dovršeno) važno je podjednako radi nacionalne kulture uopće kao i estetike same,

no također i kao izuzetno relevantne komponente artikuliranja hrvatske filozofije i njene historiografije.

*OUTLINE OF THE HISTORICAL OVER-VIEW OF THE 20TH
CENTURY CROATIAN AESTHETICS
(1945–2000)*

Abstract

The historiographic study of the title sets forth by stating: art and the philosophy of art (which, because of an attempt to avoid terminological misunderstandings, together with the theory of art, is here consequently called aesthetics) have experienced a deep crisis, shocks and changes during the second half of the 20th century in Europe, or rather in the entire Western European cultural sphere. Most of these artistic-aesthetic phenomena of the Western European culture would be completely logically reflected, sometimes more and sometimes less, on Croatia too, as a bordering Middle European country, on its entire ethnic territory, i.e. corpus, though with one strong and important additional differential determinant: after 1945, after the fall of the national independent state of Croatia, after World War II, the Croats and Croatia were again pushed into a multi-national country called Yugoslavia, and thus they ‘automatically’ fell under the forceful repression of the Eastern European and communist politics (though they are a traditionally typically Western European nation and culture), and by that also under the force of particular modalities of culture, including art and philosophy – thus aesthetics too.

The exposition attempts, as much as it is possible in the first project as such, to follow all the major changes with their character as they were taking place from 1945, a landmark year, all up to the turn of the century, partly in accordance with their dominant lines of direction, in part dependently of the dominant problems and diverse fields of art, partly in accordance with the character of individual authors and their works. All the most important authors for the fate of the theory of art, or aesthetics in Croatia are registered, though a number of less important authors and publicists is also mentioned, all down to those who are completely minor for aesthetics in fact, out of a simple reason that they too have, unfortunately, often rather strongly (negatively!) influenced the fate of aesthetics and the philosophy of art in Croatia.

The outline of the over-view is conceived to be more like a historical connection, rather than a simple and mere chronology, so in the spirit of the epoch-making hermeneutics, for easy reference, it attempts to more or less observe the sequence of the shifts of decade complexes. The exposition is as 'objective' as possible, i.e. the author has tried not to approach the subject matter one-sidedly, eliminating all deliberate omissions or problems, authors and titles that have been passed over in silence because of mutual conflicting situations or because of ideological differences and reasons. The call for an 'objective' approach does not mean that the over-view avoids criticism in any case or whatsoever; on the contrary, it is in places and as circumstances require imbued with very sharp critical notes.

Through the entire period, the presence of a Marxist component is registered, which goes from tough narrow-minded dogmatic positions to more flexible versions of the same and by an intensity of oscillating variations that are interlaced with diverse influences (e.g., with

structuralism, the theory of communication, the innovated version of Croceanism, etc.). Martin Heidegger's philosophy represents the strongest influence from non-Marxist philosophies, thus maybe one of Croatia's particularities is the intertwining of Marx's and Heideggerian thought, alongside the standard confrontation too.

However, it is necessary to register a particular fatal historical gap as the general feature of the historical fate of the philosophy of art and aesthetics, which the exposition documents: while one side, smaller in number unfortunately, aspired to laboriously keep a high, even the highest attainable, philosophical rank in discussing the problems of art or aesthetics, in happier moments even on an equal footing with the aesthetic thoughts of Europe and the world and in some reaches even relevant to the previously mentioned thought, the general 'trend' of the other side on a wide range of topics, unfortunately, meant a decades-long uninterrupted fall in theoretical and philosophical ranking. This wide-ranged lowering of respect for aesthetics and the aesthetic level has led to an aggressive belittling and marginalisation of any more serious aesthetic and philosophical effort. This was happening partly out of dogmatic-ideological and in part out of mere ignorant reasons, in an atmosphere of a systematic destruction of from-decade-to-decade all the more needier, emptier and lower not just theoretical, but complete culture in general too. Hence, through a few decades, aesthetics in Croatia was simply made marginal. It is also important to point out that the above did not take place as based on philosophical or theoretical arguments and within the framework of a possible philosophical question as to whether it is, or rather how modern aesthetics is possible at all.

Regardless of the above stated negative evaluation of the fate of the philosophy of art or aesthetics, it should expressly be pointed out that the

second half of the 20th century was not completely fruitless for Croatian aesthetics, but was rather a tragic and painfully instructive historical epoch. Regardless of the generally negative trend of marginalisation, that period carried over some positive results also. Apart from some individual high reaches and epoch-making insights into the aesthetic-artistic reality of the period, the positive novelty of the establishing of the so-far non-existing historiography of Croatian aesthetics as an independent discipline is also important; its foundation and successful development (even though not sufficiently completed) is equally important because of both national culture in general and aesthetics itself, though also as an exceptionally relevant component of the articulation of Croatian philosophy and its historiography.

Translated by **Ana Janković**.